

THE CONCEPT OF LUCIDITY IN CAMIL PETRESCU'S NOVELS

Iulia Maria TAȘCĂU*

*UNIVERSITATEA „CONSTANTIN BRÂNCUȘI” DIN TÂRGU JIU

Abstract: *The article examines lucidity in Camil Petrescu's *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* and *Patul lui Procust*, considering its psychological, epistemological, and narrative functions. Through close reading and comparative analysis, the study distinguishes reflexive attention to lived experience from the claim to possess certain knowledge of another person. Petrescu's theoretical essay *Noua structură și opera lui Marcel Proust* provides a historical frame, while scholarship on authenticity and narrative focalization supports the interpretation. The analysis argues that lucidity cannot be reduced to excessive rationality inevitably destroying love. Gheorghidui's explicit defence of lucid pleasure complicates this assumption, while his jealousy exposes the distance between self-awareness and reliable judgment. The experience of war changes the hierarchy of his concerns without retrospectively resolving marital uncertainty. In *Patul lui Procust*, the distribution of testimony among several voices makes the limits of knowledge a compositional principle. Particular attention is paid to the different narrative positions of Ela and Mrs T., and to the reader's responsibility when assessing conflicting accounts. Lucidity emerges as both an aspiration to intellectual honesty and a practice whose legitimacy depends on acknowledging its own limits. The novels transform this tension into a means of investigating consciousness rather than a fixed explanation of emotional failure.*

Keywords: *lucidity; Camil Petrescu; authenticity; consciousness; focalization; alterity.*

**Contact details
of the
author(s):** iuliatas@yahoo.com

Introducere

Locul pe care Camil Petrescu îl ocupă în istoria romanului românesc poate fi înțeles pornind de la o schimbare a raportului dintre eveniment și conștiința care îl trăiește. Faptul exterior nu dispare și nici nu devine lipsit de importanță, însă semnificația lui nu mai poate fi desprinsă de actul interpretării. În acest spațiu al întâlnirii dintre experiență și reflecție se situează luciditatea, concept frecvent asociat personajului camilpetrescian, dar a cărui aparentă familiaritate riscă să ascundă diferențe esențiale. A observa atent, a suferi conștient și a judeca adecvat nu reprezintă operații echivalente. Tocmai distanța dintre ele constituie una dintre mizele prozei analizate.

Articolul urmărește această problematică în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* și *Patul lui Procust*. Singularul din titlu desemnează formula romanescă a autorului, cercetată

prin cele două creații interbelice, fără a presupune extinderea concluziilor asupra întregii sale opere. Alegerea corpusului permite compararea unei experiențe organizate în jurul unui narator protagonist cu o construcție în care documentele personale și vocile interpretative se intersectează. Interesul comparației privește felul în care forme narative diferite pot pune la încercare aceeași aspirație către cunoașterea adevărului interior.

Demersul de față dezvoltă următoarea întrebare: în ce condiții luciditatea funcționează ca exercițiu de cunoaștere și în ce condiții se transformă în legitimare a unei interpretări insuficient întemeiate? Relația dintre reflecție și eșecul iubirii nu este considerată o concluzie anticipată, ci o ipoteză care trebuie confruntată cu particularitățile textelor.

Ipoteza articolului este că luciditatea camilpetresciană are o structură tensionată: ea reclamă fidelitate față de experiența proprie, dar devine problematică atunci când această experiență este ridicată la rangul unei măsuri exhaustive a celuilalt. În consecință, luciditatea va fi urmărită atât în discursul personajelor, cât și în organizarea accesului cititorului la informație. Analiza urmărește să arate că romanul nu confirmă automat autoritatea celui care se declară lucid, ci oferă și mijloacele examinării critice a acestei autorități.

Literatura de specialitate și poziționarea cercetării

Problematica lucidității se situează la intersecția cercetărilor despre autenticitate, a interpretărilor poeticii camilpetresciene și a studiilor asupra perspectivei narative. Contribuțiile consultate nu utilizează aceste concepte în mod echivalent și nici nu urmăresc același obiect. Unele reconstituie dezbaterile interbelice despre expresia experienței, în timp ce altele examinează organizarea romanului și pluralitatea imaginilor unui personaj. Punerea lor în relație permite delimitarea întrebării articolului: cum se transformă atenția conștiinței față de sine într-o revendicare a adevărului despre celălalt și cum este verificată această revendicare prin construcția narativă?

În studiul consacrat raporturilor dintre originalitate, autenticitate și anticalofilie, Vrabie (2006) evidențiază importanța expresiei exacte în concepția lui Camil Petrescu și distanța acesteia față de automatismul scrisului. Autenticitatea nu poate fi înțeleasă, în această perspectivă, ca simplă transcriere necontrolată a vieții interioare. Fircă (2016, pp. 1057–1059) introduce o distincție complementară între anticalofilism, antiestetism și antiliteratură, insistând asupra diferenței dintre radicalitatea programelor și practica prozei. Cele două contribuții converg în respingerea echivalenței dintre autenticitate și absența elaborării artistice, deși prima urmărește raporturi conceptuale, iar a doua accentuează delimitarea istorică a unor atitudini literare.

Stîngă (2018, p. 656) discută autenticitatea camilpetresciană prin raportare la concret și la valoarea cognitivă a literaturii. Această orientare oferă un reper pentru înțelegerea experienței individuale ca obiect al cunoașterii românești. Raportată la observațiile lui Vrabie și Fircă, ea permite articularea a două probleme distincte: fidelitatea expresiei față de trăire și mijloacele literare prin care trăirea devine accesibilă. Pentru cercetarea de față, distincția este necesară deoarece sinceritatea relatării nu stabilește singură validitatea explicațiilor pe care naratorul le atribuie comportamentului altor personaje.

Un alt reper îl constituie intervenția lui Mihăilescu (1994, pp. 161–163), care semnalează riscul reluării unor caracterizări generale ale operei fără un câștig interpretativ corespunzător. Observația justifică revenirea la mecanismele textuale, dincolo de eticheta intelectualismului. Apetroaie (1994, pp. 173–174) examinează deschiderea romanului și pluralitatea perspectivelor asupra personajului. Citite împreună, aceste contribuții susțin deplasarea cercetării de la identificarea unei trăsături psihologice dominante către analiza felului în care compoziția confirmă, relativizează sau contrazice judecata individuală. Această legătură reprezintă punctul de articulare propus aici între interpretarea conștiinței și examinarea formei românești.

Delimitările lui Niederhoff (2013) asupra focalizării oferă un instrument pentru descrierea selecției și restricționării informației narative. Contribuția sa are un statut teoretic general, nu reprezintă o interpretare a romanelor lui Camil Petrescu. Utilitatea ei constă în posibilitatea de a diferenția vocea care relatează de condițiile accesului la informație. Introducerea acestui reper permite examinarea autorității naratorului fără a deduce adevărul judecăților sale din simpla utilizare a persoanei întâi.

Articolul dezvoltă această problemă prin confruntarea reflecției personajului cu limitele perspectivei din care este exprimată. Nu postulăm absența unor asemenea preocupări din întreaga receptare a autorului; bibliografia selectată nu autorizează o afirmație exhaustivă. Contribuția urmărită constă în corelarea, pe un corpus precis, a lucidității psihologice cu evaluarea pretenției de cunoaștere și cu distribuirea autorității narative. Literatura de specialitate susține astfel formularea ipotezei, în timp ce analiza secvențelor românești îi examinează relevanța.

Metodologia cercetării

Cercetarea este calitativă și interpretativă, întemeiată pe lectura atentă a textului literar și pe comparația unor situații narative relevante. Corpusul primar cuprinde cele două romane și eseul *Noua structură și opera lui Marcel Proust*, publicat în 1935. Eseul este utilizat pentru contextualizarea poeziei autorului, fără a fi transformat într-o cheie care ar explica exhaustiv ficțiunea. Fiind ulterior apariției romanelor, el permite identificarea unor afinități și sistematizări teoretice, nu demonstrarea unei relații cronologice simple între un program formulat anterior și aplicarea lui literară.

Analiza operează cu trei distincții. Prima separă experiența trăită de explicația pe care personajul i-o atribuie. A doua privește diferența dintre cunoașterea propriilor stări și accesul la interioritatea unei alte persoane. A treia distinge afirmațiile naratorului de semnificația produsă prin compoziția întregului roman. Luciditatea este înțeleasă operațional drept atenție reflexivă față de trăire și față de condițiile interpretării ei. Această definiție de lucru permite examinarea contradicțiilor personajelor fără a transforma termenul într-un diagnostic psihologic sau într-un calificativ moral acordat anticipat.

Noțiunea de focalizare este folosită în sensul selecției și restricționării informației narative în raport cu experiența și cunoașterea disponibile, conform delimitărilor discutate de Niederhoff (2013). Persoana gramaticală nu este, prin ea însăși, o garanție a unui anumit grad de cunoaștere. Pentru fiecare secvență sunt urmărite instanța care vorbește, informația pe care o poate deține și inferențele prin care depășește ceea ce observă. Se evită astfel confundarea autorului empiric cu naratorul și echivalarea sincerității unei confesiuni cu adevărul tuturor judecăților formulate în interiorul ei.

Selecția secvențelor are caracter argumentativ: sunt analizate mărturisirea suspiciunii conjugale, dialogul despre luciditate și voluptate, raportarea la război, confesiunea feminină și confruntarea mărturiilor din *Patul lui Procrust*. Au fost căutate și situații care contrazic lectura inițială, pentru a evita demonstrația circulară. Rezultatele desemnează, în acest cadru, observații textuale și interpretări motivate, nu constatări statistice despre comportamentul uman.

Trimiterile la romanul din 1930 respectă tomurile și paginarea exemplarului digitizat în Muzeul Digital al Romanului Românesc. Pentru *Patul lui Procrust* este utilizată versiunea electronică repaginată, găzduită de Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, care indică ediția Eminescu din 1970; numerele de pagină trimit la această versiune. Eseul din 1935 este consultat în facsimilul BCU Iași. Ortografia citatelor a fost actualizată discret. Bibliografia critică este selectivă; sunt incluse numai texte identificate și consultate, iar interpretările preluate sunt delimitate de lectura propusă aici.

Repere teoretice ale lucidității și autenticității

Pentru înțelegerea lucidității, raportul cu autenticitatea reprezintă un punct de pornire necesar. Cele două noțiuni se întâlnesc prin exigența asumării experienței, dar nu se suprapun. Autenticitatea privește relația dintre trăire și expresia ei; luciditatea privește atenția cu care conștiința se raportează la ceea ce trăiește și la ceea ce afirmă. O confesiune poate fi sinceră fără a fi completă, după cum analiza poate deveni foarte minuțioasă fără a înlătura eroarea. Această posibilitate trebuie păstrată în centrul interpretării, deoarece altfel orice ezitare a personajului ar fi convertită arbitrar într-o probă a superiorității sale intelectuale.

În esul despre Proust, Camil Petrescu formulează exigența: „Eu nu pot vorbi onest decât la persoana întâi” (1935, p. 394). Accentul cade pe onestitatea poziției de enunțare, nu pe infailibilitatea acesteia. Persoana întâi indică asumarea limitelor unei experiențe care nu poate pretinde că ocupă toate punctele de vedere. Citită în acest sens, afirmația nu autorizează confiscarea adevărului de către eu, ci obligă la precizarea locului din care acesta vorbește. Romanul poate transforma tocmai această restricție într-un principiu de explorare a lumii.

Relația cu filosofia trebuie, la rândul ei, nuanțată. În paginile consacrate lui Bergson și Husserl, Petrescu (1935, pp. 389–390) discută întoarcerea către conștiință, indicând totodată diferențe între orientările celor doi și respingând o interpretare pur solipsistă a demersului. Nu este justificată, prin urmare, definirea lucidității ca simplă aplicare a unei rațiuni abstracte, complet desprinse de sensibilitate. În lectura propusă aici, operația reflexivă rămâne legată de concretul experienței. Distanțările filosofice sunt urmărite în formularea eseistului, fără a presupune că romanele ar reprezenta transpuneri sistematice ale unor doctrine.

Această precizare permite evitarea unei alte simplificări, aceea a opoziției rigide dintre intelectual și afectiv. Dacă luciditatea este atenție față de o experiență, ea poate avea ca obiect chiar intensitatea sentimentului. A reflecta asupra iubirii nu înseamnă obligatoriu a o înlocui cu un raționament. Problema apare atunci când reflecția își pierde disponibilitatea de a fi corectată, iar idealul personal ajunge să decidă înaintea experienței ce anume trebuie considerat adevărat. În acel moment, luciditatea revendicată intră în conflict cu propriul ei criteriu de onestitate.

În acest cadru, propunem să deosebim luciditatea care își declară punctul de vedere de luciditatea care îl absolutizează. Distanțarea nu instituie două categorii fixe de personaje. Ea urmărește mișcări care pot coexista în aceeași conștiință: observarea unei stări proprii, proiectarea acesteia asupra altuia, apoi revenirea critică asupra judecății. Specificitatea romanului rezultă din posibilitatea de a prezenta această mișcare în desfășurare, cu ezitățile și reculurile ei, nu numai sub forma unor concluzii formulate retrospectiv.

Analiză și discuții

Conștiința naratoare și statutul suspiciunii

În *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, formula „bănuiam că mă înșală” apare la începutul capitolului *Diagonalele unui testament*, nu în incipitul propriu-zis al romanului (Petrescu, 1930, vol. 1, p. 27). Precizarea poziției ei este relevantă: trecutul conjugal este introdus după instalarea cadrului militar și după discuția de la popotă. Drama afectivă se oferă, așadar, într-o ordine a memorării care o pune deja în relație cu o altă experiență. Cititorul nu asistă la apariția neutră a unui fapt, ci la reluarea unei probleme care a ocupat conștiința naratorului.

Verbul bănuielii fixează un statut epistemic. El desemnează o convingere nesigură, nu constatarea unei situații demonstrabile. Importanța lui nu stă numai în anunțarea geloziei, ci în stabilirea unei distanțe între ceea ce personajul resimte și ceea ce poate proba. Suferința este, pentru el, nemijlocită; cauza atribuită acestei suferințe rămâne interpretabilă. Lectura trebuie să păstreze

diferența, întrucât trecerea de la intensitatea durerii la certitudinea vinovăției celeilalte persoane ar repeta chiar procedeul problematic al conștiinței investigate.

De aici decurge o particularitate a autorității narative. Gheorghidiu este sursa principală a informației despre propria experiență, însă această poziție nu îl transformă într-un arbitru exterior al relației. Cititorul depinde de discursul său, dar dependența informațională nu impune adeziunea la toate concluziile lui. Dimpotrivă, minuțiozitatea relatării face uneori vizibilă disproporția dintre un indiciu și semnificația atribuită. Romanul poate oferi astfel, prin aceeași voce, atât argumentul suspiciunii, cât și posibilitatea evaluării critice a modului în care argumentul este construit.

Luciditatea se manifestă aici într-o formă ambivalentă. Personajul își observă neliniștea și încearcă să îi înțeleagă mecanismele; concomitent, însă, poate utiliza această atenție pentru a consolida o explicație deja acceptată afectiv. Mai multă analiză nu înseamnă în mod necesar mai multe ipoteze reale. Când toate detaliile sunt chemate să confirme aceeași concluzie, activitatea interpretativă devine amplă, dar câmpul ei de posibilități se restrânge. Din această perspectivă, excesul nu este exclusiv cantitativ, legat de frecvența reflecției, ci privește statutul pe care eul îl acordă propriului raționament.

Nici rememorarea nu rezolvă de la sine dificultatea. Eul care povestește dispune de o distanță față de întâmplare, dar distanța temporală nu garantează o detașare completă. Ea poate permite corectarea unei impresii, după cum poate organiza retrospectiv faptele în jurul unei explicații preferate. Este necesar, prin urmare, să examinăm relația dintre eul trăitor și eul narator fără a le declara identice și fără a presupune că al doilea îl depășește întotdeauna pe primul. Luciditatea romanească se află și în tensiunea dintre aceste două poziții.

Luciditate și voluptate

Dialogul în care o interlocutoare îi reproșează lui Gheorghidiu că „atâta luciditate e insuportabilă” introduce în roman o contestare explicită a modului său de a trăi. Răspunsul protagonistului precizează că „luciditatea nu omoară voluptatea reală” (Petrescu, 1930, vol. 1, p. 156). Confruntarea este esențială, deoarece termenul cercetat nu este doar atribuit personajului de către critică, ci devine obiect de negociere în interiorul ficțiunii. Textul cuprinde poziții diferite despre efectele reflecției, iar analiza nu le poate reduce la o singură formulă fără a pierde tocmai conflictul lor.

Interlocutoarea asociază luciditatea cu examinarea excesivă și cu o posibilă ieșire din experiență: cel care se observă ar risca să transforme participarea într-un spectacol. Gheorghidiu susține, în schimb, compatibilitatea dintre atenție și intensitate. Ceea ce trebuie remarcat este că disputa nu opune pur și simplu rațiunea sentimentului. Ea pune în discuție două concepții despre prezența în propria viață: una pentru care reflecția fragmentează trăirea și alta pentru care conștiința o poate adânci. Romanul îi permite personajului să își formuleze o apărare, fără a-i acorda prin aceasta ultimul cuvânt interpretativ.

Din punctul nostru de vedere, pasajul obligă la revizuirea tezei potrivit căreia luciditatea ar distruge în mod inevitabil iubirea. Asemenea inevitabilitate nu este demonstrată de existența unor relații neîmplinite. Ar trebui arătat, în fiecare caz, ce anume produce ruptura și cum intervine reflecția. În plus, voluptatea și iubirea nu sunt termeni interschimbabili: afirmația lui Gheorghidiu privește posibilitatea intensificării unei experiențe sensibile și nu constituie o teorie suficientă a reciprocității afective. Tocmai această limită a apărării sale păstrează deschisă interpretarea.

Se conturează astfel o diferență între luciditatea îndreptată către propria senzație și pretenția de a cunoaște deplin interioritatea partenerei. În primul caz, conștiința își examinează o experiență la care are acces direct; în al doilea, ea interpretează manifestări ale unei alte persoane. Transferul autorității de la un registru la altul nu este legitim în mod automat. Gheorghidiu poate descrie precis

ce simte fără ca precizia să îi garanteze adevărul explicației despre ceea ce simte Ela. Drama cunoașterii începe tocmai în această trecere insuficient controlată.

Lectura dialogului are și o consecință metodologică mai largă. Definirea personajului printr-o etichetă, fie ea aceea de intelectual hiperlucid, nu poate înlocui urmărirea variațiilor sale. O replică trebuie raportată la situația în care apare, la interlocutor și la interesul celui care o rostește. În cazul de față, apărarea lucidității are și o funcție de apărare a sinelui. Ea poate conține o observație pertinentă, fără a înceta să fie implicată într-o controversă personală. Romanul păstrează simultan aceste două valori ale discursului.

Ela și limitele interpretării alterității

Problema Elei nu poate fi desprinsă de regimul narativ în care personajul devine accesibil. O analiză a lucidității care ar utiliza evaluările lui Gheorghidiu drept descrieri neutre ar reproduce asimetria discursului, în loc să o examineze. Comportamentul feminin este relatat printr-o conștiință afectată, interesată și vulnerabilă. Această mediere nu autorizează nici condamnarea automată a Elei, nici construirea unei interiorități compensatorii pe care textul nu o oferă. Sarcina interpretării este mai precisă: să arate cum se produce imaginea personajului și ce rămâne în afara ei.

În această lumină, relația dintre ideal și real trebuie formulată cu atenție. Idealul nu constituie numai o normă înaltă a iubirii; el poate funcționa și ca schemă care selectează comportamentele considerate acceptabile. Când diferența față de această schemă este tratată drept dovadă a unei degradări, celălalt nu mai este cunoscut în particularitatea lui, ci măsurat prin conformitatea cu o așteptare. Lectura propusă aici identifică în acest mecanism una dintre limitele lucidității revendicate: analiza devine exigentă cu obiectul său și insuficient de exigentă cu premisele proprii.

Dimensiunea socială a relației complică această situație. Episoadele moștenirii și ale sociabilității mondene introduc împrejurări în care valorizarea personală, vizibilitatea publică și raporturile materiale se intersectează cu iubirea (Petrescu, 1930, vol. 1, capitolele *Diagonalele unui testament* și *Asta-i rochia albastră*). Ele nu trebuie reduse la un decor indiferent. O interpretare exclusiv psihologică ar risca să prezinte conflictul ca pe o confruntare pură între două sensibilități, izolându-l de condițiile în care personajele se văd și sunt văzute de ceilalți.

Nu rezultă de aici că orice suspiciune este lipsită de temei. Rezultă doar că temeiurile trebuie apreciate proporțional cu ceea ce pot susține. A admite ambiguitatea nu înseamnă a declara toate explicațiile egale, ci a refuza transformarea unei posibilități în fapt cert. În cazul Elei, această disciplină a lecturii are o consecință etică: personajul feminin nu trebuie redus la cauza unei suferințe masculine și nici la o alegorie stabilă a superficialității. El indică, înainte de toate, o limită a accesului naratorului la experiența altuia.

Prin urmare, alteritatea nu apare numai ca obstacol în calea iubirii absolute. Ea este și condiția unei relații care nu poate fi confundată cu identitatea dintre două conștiințe. Dacă am considera că eșecul provine din simpla existență a diferenței, am adopta chiar premisa absolutizantă a protagonistului. Romanul îngăduie o altă întrebare: ce se întâmplă când exigența adevărului nu mai acceptă că adevărul despre celălalt poate rămâne parțial? Această întrebare mută discuția dinspre presupusa imposibilitate a iubirii către limitele unui anumit mod de a o interpreta.

Războiul și schimbarea ierarhiei experiențelor

Experiența războiului extinde câmpul în care luciditatea este pusă la încercare. În paginile de front, dezordinea, amenințarea și vulnerabilitatea corpului confruntă conștiința cu o realitate pe care aceasta nu o poate administra prin simpla coerență a unui raționament. Începutul tomului al doilea aduce în prim-plan diferența dintre anticiparea luptei și trăirea ei concretă (Petrescu, 1930, vol. 2, pp.

7–8). Pentru problema cercetată, relevantă este această limitare a puterii explicative a eului, nu presupunerea că experiența extremă ar furniza automat o înțelepciune definitivă.

Luciditatea capătă aici o funcție de confruntare a reprezentării cu situația efectivă. Ea presupune observarea insuficienței formulelor prin care războiul ar putea fi ordonat anticipat. Conștiința care caută să înțeleagă nu se află în afara evenimentului, ci în interiorul unei expuneri fizice comune. Corpul, teama și proximitatea celorlalți introduc o măsură a existenței care nu depinde exclusiv de conflictul conjugal. Din această perspectivă, dimensiunea reflexivă nu este anulată, ci obligată să își modifice obiectul și criteriile.

Ar fi însă reductiv să citim războiul numai ca instrument de vindecare a geloziei. O asemenea interpretare i-ar subordona complexitatea unei funcții psihologice convenabile și ar transforma suferința colectivă într-un simplu mijloc al reechilibrării individuale. Mai prudent este să vorbim despre reordonarea relevanțelor: ceea ce dominase atenția nu mai deține aceeași putere de a organiza existența. Modificarea nu echivalează cu infirmarea retroactivă a tuturor sentimentelor anterioare și nici cu stabilirea adevărului despre fidelitatea Elei.

Formula finală referitoare la „tot trecutul” concentrează un gest de desprindere (Petrescu, 1930, vol. 2, p. 213). În interpretarea noastră, ea marchează închiderea unei relații cu trecutul mai curând decât rezolvarea demonstrativă a enigmei conjugale. Personajul poate renunța la o investigație fără să îi fi epuizat obiectul. Această posibilitate diferențiază decizia existențială de concluzia epistemică: a înceta să cauți un răspuns nu înseamnă a-l fi găsit, iar a ieși dintr-o relație nu înseamnă a-i fi cunoscut complet adevărul.

Semnificația finalului rămâne, astfel, deschisă unei lecturi care admite mai multe componente ale desprinderii, de la modificarea valorilor la oboseala afectivă. Nu este necesar să alegem o singură explicație și să o prezentăm ca rezultat psihologic sigur. Ceea ce poate fi susținut este că discursul final nu restabilește o transparență integrală a trecutului. Luciditatea se apropie, în acest punct, de recunoașterea practică a unei limite: existența poate continua fără ca toate întrebările care au consumat-o să primească o soluție.

Documentul personal și confruntarea vocilor în *Patul lui Procust*

În *Patul lui Procust*, limitele cunoașterii sunt examinate printr-o altă distribuție a discursului. Scrisorile doamnei T., însemnările lui Fred, scrisorile lui Ladima și intervențiile naratorului-editor instituie relații între mărturii cu statut diferit. Nu avem doar mai multe opinii despre o întâmplare, ci și mai multe situații ale producerii și receptării discursului. O scrisoare adresată cuiva nu are aceeași funcție cu relatarea alcătuită ulterior despre acea relație. Compoziția obligă cititorul să țină seama de aceste diferențe.

Ion Apetroaie (1994, pp. 173–174) pune în legătură deschiderea romanului cu pluralitatea perspectivelor și cu imposibilitatea reducerii personajului la o imagine unică. Pentru analiza lucidității, observația permite o deplasare de nivel: problema nu mai privește doar cât de bine se cunoaște un personaj, ci felul în care textul face vizibile limitele fiecărei cunoașteri. Distribuirea documentelor produce un spațiu de confruntare în care nicio mărturie nu poate fi desprinsă de poziția celui care o oferă.

Ladima este deosebit de relevant pentru acest mod de construcție. Diferența dintre expresia sa epistolară și receptarea ei de către ceilalți deschide o problemă a valorii acordate aceluiași discurs. Cititorul nu trebuie să aleagă mecanic între o perspectivă considerată idealizantă și alta presupus realistă. O apreciere depreciativă nu devine obiectivă numai pentru că refuză idealizarea. La rândul ei, ea poate fi produsul unei incapacități de înțelegere sau al unui interes. Luciditatea lecturii începe prin suspendarea acestei false echivalențe dintre demistificare și adevăr.

În plus, scrisoarea păstrează forma unei intervenții afective. Ea nu este concepută inițial ca document pentru un tribunal al posterității. Când intră într-un alt circuit de lectură, sensul ei se

modifică prin raportare la informații și atitudini noi. Romanul face astfel posibilă investigarea vulnerabilității celui care se exprimă: propria mărturie îl poate reprezenta, dar îl poate și expune unei interpretări pe care nu o controlează. Din acest punct de vedere, documentul personal nu elimină distanța dintre conștiințe, ci îi oferă o formă materială.

Fred, la rândul său, ocupă o poziție dublă, de interpret și de obiect al interpretării. Această reversibilitate este mai importantă decât atribuirea unei lucidități constante. Capacitatea de a sesiza un dezechilibru în experiența altuia nu implică o capacitate egală de a explica propriile retrageri. Se poate citi aici o asimetrie a reflecției: distanța față de o relație facilitează anumite observații, în timp ce implicarea personală poate transforma tocmai ceea ce ar trebui explicat într-un punct de rezistență al discursului.

Intervenția naratorului-editor complică și ea autoritatea documentară. Rolul de a aduna și de a ordona mărturiile nu trebuie confundat cu accesul la o perspectivă omniscientă. În epilog, meditația că „orice sinceritate trebuie suspectată numai cu măsură” oferă un indiciu al acestei dificultăți (Petrescu, 1933/1970, p. 286). Importantă este măsura: suspiciunea nelimitată ar deveni la fel de unilaterală ca încrederea fără examen. Textul sugerează astfel o exigență a interpretării care privește nu numai personajele, ci și cititorul chemat să le evalueze.

Doamna T și redistribuirea autorității reflexive

Compararea Elei cu doamna T. trebuie să înceapă de la diferența de acces la discurs, înaintea oricărei ierarhizări a profunzimii lor. Doamna T. dispune de un spațiu de exprimare proprie; Ela este cunoscută preponderent prin relatarea lui Gheorghidiu. A deduce direct din această diferență că prima ar fi în mod absolut mai complexă ar însemna să confundăm posibilitățile reprezentării cu o pretinsă măsură psihologică a persoanei. Ceea ce putem compara riguros sunt formele prin care interioritatea devine disponibilă lecturii.

Confesiunea doamnei T. permite ca suferința feminină să fie însoțită de propriul ei efort de înțelegere. Personajul nu mai apare exclusiv ca obiect al interpretării masculine, ci participă la producerea sensului. Luciditatea nu poate fi, în consecință, rezervată intelectualului masculin și opusă unei sensibilități feminine presupus nereflexive. O asemenea distribuție ar sărăci tocmai arhitectura romanului, în care vocile nu se diferențiază doar prin intensitatea emoției, ci și prin informația deținută, disponibilitatea confesivă și modurile de a formula incertitudinea.

Totodată, posibilitatea de a vorbi nu înseamnă transparență completă. Doamna T. nu deține toate explicațiile relației, iar exprimarea propriei dureri nu poate anula diferența dintre ceea ce simte și ceea ce știe despre Fred. Această limitare nu îi diminuează valoarea mărturiei. Dimpotrivă, face vizibilă o formă de adevăr care nu depinde de epuizarea celui alt. În lectura noastră, autoritatea confesiunii rezidă în asumarea unei experiențe și în precizarea incertitudinii ei, nu în promisiunea de a furniza explicația ultimă.

Scena finală a transmiterii caietelor către doamna T. introduce posibilitatea unei cunoașteri ulterioare, fără a reda efectiv desfășurarea acestei lecturi (Petrescu, 1933/1970, pp. 286–287). Închiderea materială a romanului coincide, astfel, cu deschiderea unui alt act interpretativ. Semnificația compozițională nu constă în refuzul oricărui adevăr, ci în imposibilitatea de a prezenta cunoașterea drept încheiată pentru toate conștiințele. Cititorul primește un ansamblu de documente, în timp ce un personaj abia intră în posesia unor informații decisive pentru propria experiență.

Această diferență de temporalitate modifică și sensul comunicării. Cuvântul poate ajunge la celălalt, dar poate ajunge într-un moment în care nu mai poate transforma relația trăită. Limita nu este numai a sincerității sau a inteligenței, ci și a timpului în care mărturia devine disponibilă. Prin urmare, eșecul afectiv nu poate fi explicat exclusiv printr-un exces de luciditate. El trebuie raportat la

întârzierile, reticențele și asimetriile prin care experiențele celor implicați rămân, pentru un timp, separate.

Luciditatea ca problemă de compoziție și de lectură

Comparația celor două romane evidențiază o schimbare în distribuirea sarcinii interpretative. În primul, cititorul urmărește în principal variațiile unei conștiințe naratoare; în al doilea, el trebuie să examineze și raporturile dintre documente. Această diferență nu justifică o schemă evolutivă simplă, în care o formulă ar fi în mod necesar depășită de cealaltă. Ea indică două modalități de a face perceptibilă distanța dintre trăire și cunoaștere: tensiunea internă a relatării și confruntarea unor relatări eterogene.

La nivel psihologic, luciditatea desemnează un efort de observare a propriilor stări. La nivel epistemologic, ea devine o examinare a dreptului de a formula concluzii. La nivel compozițional, problema se traduce în limite de perspectivă, distribuție a informației și deschidere a interpretării. Cele trei niveluri se condiționează, dar nu trebuie suprapuse. Un personaj poate fi atent la sine și totuși insuficient de critic față de propriile inferențe, în vreme ce romanul poate face vizibilă această insuficiență prin mijloace pe care personajul nu le controlează.

În termenii lecturii propuse, luciditatea devine mai exigentă atunci când se întoarce asupra propriilor premise. Nu este vorba despre recomandarea unei moderații psihologice exterioare textelor, ci despre identificarea unui criteriu intern al interpretării: fidelitatea față de experiență cere și fidelitate față de limitele ei. Dacă eul nu poate ieși pur și simplu din propria perspectivă, el poate cel puțin să recunoască faptul că această perspectivă nu este întreaga realitate. Posibilitatea recunoașterii rămâne tensionată și nu este realizată uniform de personaje.

În acest sens, rezultatul cercetării nu constă în înlocuirea imaginii eroului lucid cu aceea a unui personaj permanent iluzionat. O asemenea răsturnare ar conserva aceeași rigiditate. Mai relevantă este coexistența dintre observația pertinentă și interpretarea interesată, dintre disponibilitatea analitică și rezistența la autocorectare. Romanul capătă profunzime tocmai pentru că aceste componente nu sunt repartizate mecanic unor personaje opuse, ci se întâlnesc în interiorul acelorași discursuri.

Se conturează și o responsabilitate a cititorului. El trebuie să distingă între o afirmație, proba pe care aceasta se întemeiază și gradul de certitudine pe care îl poate susține. Totodată, nu poate transforma absența unei explicații definitive într-un pretext pentru orice interpretare. O lectură rămâne validă în măsura în care poate arăta ce elemente textuale o susțin și ce elemente îi limitează întinderea. Luciditatea devine astfel și o condiție a comentariului critic, chemat să nu reproducă absolutizările pe care le observă în ficțiune.

Limitările cercetării

Concluziile privesc cele două romane interbelice și nu pot fi extinse fără o analiză suplimentară asupra dramaturgiei, poeziei ori operei filosofice a lui Camil Petrescu. Eseul din 1935 oferă un cadru istoric al reflecției despre roman, dar nu ține locul unei cercetări sistematice a substanțialismului. Nici raporturile cu Bergson și Husserl nu au fost urmărite ca studiu autonom de influențe. Distincția este necesară pentru a nu transforma o apropiere conceptuală într-o filiație demonstrată dincolo de documentele consultate.

Selecția secvențelor privilegiază raportul dintre reflecție, incertitudine și alteritate. Ea nu reprezintă un inventar exhaustiv al vocabularului lucidității și nu permite concluzii cantitative despre distribuția sa. În plus, versiunea electronică a *Patului lui Procust* are o paginare proprie; confruntarea sistematică a variantelor editoriale ar necesita o cercetare filologică distinctă. Observațiile de față

privesc mecanisme interpretative și compoziționale, fără a revendica rezultate de critică genetică sau de stabilire a textului.

Bibliografia consultată este selectivă și nu constituie o cartografiere integrală a receptării autorului. Lectura personajelor feminine urmărește accesul la voce și la informație, fără a pretinde că înlocuiește o cercetare istorică amplă a reprezentărilor de gen. În sfârșit, relația dintre luciditate și deciziile personajelor rămâne una interpretativă: textul permite argumentarea unor explicații, dar nu justifică atribuirea unor diagnostice ori stabilirea unei cauzalități psihologice unice.

Concluzii

Analiza conceptului de luciditate în cele două romane evidențiază necesitatea separării dintre intensitatea reflecției și validitatea cunoașterii pe care aceasta o produce. Luciditatea nu este o proprietate uniformă, deținută definitiv de anumite personaje, ci un raport instabil între experiență, observație și judecată. Ea poate adânci trăirea și poate face perceptibile contradicțiile sinelui; poate, de asemenea, să devină insuficientă atunci când nu își examinează propriile premise. Din această perspectivă, eroarea nu este exteriorul absolut al lucidității, ci una dintre posibilitățile ei interne.

În *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, distanța dintre bănuială și probă limitează autoritatea explicațiilor conjugale. Dialogul despre voluptate împiedică reducerea reflecției la o forță exclusiv distructivă, iar finalul arată că desprinderea existențială nu trebuie confundată cu elucidarea completă a trecutului. În *Patul lui Procust*, problema este distribuită între voci și documente, astfel încât limita fiecărei mărturii devine parte a construcției. Cunoașterea poate fi completată, dar nu este oferită ca însumare simplă și definitivă a tuturor perspectivelor.

Compararea Elei cu doamna T. a arătat că interpretarea lucidității trebuie să ia în considerare condițiile narative ale reprezentării interiorității. Diferența dintre a fi relatat și a dispune de un discurs propriu influențează imaginea profunzimii psihologice. În consecință, luciditatea nu poate fi atribuită exclusiv conștiinței masculine și nici utilizată pentru a valida automat judecățile acesteia asupra femeii. Exigența cunoașterii presupune tocmai recunoașterea unei alterități care nu poate fi absorbită fără rest în perspectiva eului.

Contribuția articolului constă în articularea acestor observații într-o distincție între luciditatea care își asumă limitele și aceea care își absolutizează judecățile. Distincția permite păstrarea dimensiunii psihologice, etice și narative a conceptului, fără a o subordona unei explicații unice a eșecului afectiv. Romanul lui Camil Petrescu poate fi citit, astfel, ca investigare a unei conștiințe care solicită adevărul și care trebuie să suporte, în același timp, examinarea propriului drept de a-l afirma.

REFERINȚE

- Apetroaie, I. (1994). Poetician al romanului deschis. *Revista de istorie și teorie literară*, 42(2), 169–176. https://biblioteca-digitala.ro/reviste/ins-calinescu-istorie-teorie-literara/042_revista-istorie-teorie-literara_XLII_2_1994.pdf
- Brehui, A. P. (2026). *Eros și luciditatea în romanele lui Camil Petrescu* [Lucrare de licență nepublicată]. Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu.
- Firică, Ș. (2016). Interwar “authenticity”: “Anti-kalophilia”/“anti-aestheticism”/anti-literature. *Journal of Romanian Literary Studies*, 8, 1057–1062. <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A23258/pdf>
- Mihăilescu, F. (1994). Noua structură și opera lui Camil Petrescu. *Revista de istorie și teorie literară*, 42(2), 161–168. https://biblioteca-digitala.ro/reviste/ins-calinescu-istorie-teorie-literara/042_revista-istorie-teorie-literara_XLII_2_1994.pdf
- Niederhoff, B. (2013). Focalization. În P. Hühn, J. C. Meister, J. Pier și W. Schmid (Eds.), *The living handbook of narratology*. Hamburg University. <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/18.html>
- Petrescu, C. (1930). *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de războiu* (Vol. 1–2). Cultura Națională. <https://revistatransilvania.ro/wp-content/uploads/2022/05/1930.-Camil-Petrescu-Ultima-noapte-de-dragoste-intaia-noapte-de-razboi.pdf>
- Petrescu, C. (1935). Noua structură și opera lui Marcel Proust. *Revista Fundațiilor Regale*, 2(11), 377–401. <https://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/43196>
- Petrescu, C. (1970). *Patul lui Procust* [Versiune electronică repaginată]. Eminescu. <https://amtap.md/wp-content/uploads/2020/05/Petrescu-C.-Patul-lui-Procust.pdf> (Lucrare originală publicată în 1933)
- Stîngă, A.-M. (2018). Convergent directions and forms of authenticity in the Romanian interwar novel. *Journal of Romanian Literary Studies*, 13, 651–659. <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A27971/pdf>
- Vrabie, D. (2006). Originalitate, autenticitate, anticalofilie. *Limba Română*, 16(4–6). <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1576>